

Community Reflections and Poverty Alleviation Strategies in Pak Chom District, Loei Province

Weeranuch Yamyim

Faculty of Education, Loei Rajabhat University,
Thailand

Piyanuch Luengam

Faculty of Education, Loei Rajabhat University,
Thailand

Praewnapa Riengrila

Faculty of Education, Loei Rajabhat University,
Thailand

Pheeraphat Chatphiboonphuwang Hoaherm

Faculty of Education, Loei Rajabhat University,
Thailand

Setthasart Wattasoke

Faculty of Education, Loei Rajabhat University,
Thailand

Abstract

This study aims to proactively identify poor households through a community-based segmentation process at the sub-village (*khum*) level and to present community reflections that inform sustainable poverty alleviation in Pak Chom District, Loei Province, Thailand. The target population comprised 643 poor households. A mixed-methods approach was employed, emphasizing participatory processes involving researchers, community members, and local agencies. Research instruments included questionnaires, unstructured interviews, and focus group discussion guides. Quantitative data were analyzed using descriptive statistics, while qualitative data from interviews and group discussions were examined through content analysis. The findings indicate that poor households can be classified into four levels based on five dimensions of livelihood capital: (1) extreme hardship (43 households; 10.62%); (2) severe hardship (83 households; 20.49%); (3) moderate well-being (264 households; 65.19%); and (4) relative well-being (15 households; 3.70%). Community reflections on poverty highlighted several key issues, including the need to transform livelihood strategies to improve social status, limited access to land and natural resources, and the diverse origins of poverty. These reflections provide a foundation for formulating targeted policy interventions, particularly in enhancing community capacity through education, strengthening the local economy through job creation, and reforming land resource allocation. Such area-specific policies can effectively contribute to sustainable poverty reduction.

Keywords

poverty alleviation, spatially defined poverty, Loei Province

CORRESPONDING AUTHOR

Weeranuch Yamyim, Social Studies Program, Faculty of Education, Loei Rajabhat University
234 Loei - Chiang Khan Road, Muang Subdistrict, Muang Loei District, Loei Province 42000 Thailand.
E-mail: smilesmile_46@hotmail.com
© College of Local Administration, Khon Kaen University. All rights reserved.

เสียงสะท้อนจากชุมชนกับการแก้ปัญหา ความยากจนในพื้นที่อำเภอปากชม จังหวัดเลย

วีระนุช แยมรัมย์

สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

แพรวนภา เรียงริลา

กลุ่มวิชาวัดผลการศึกษา คณะครุศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

เศรษฐศาสตร์ วัตรโศก

สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

ปิยะนุช เหลืองงาม

สาขาวิทยาศาสตร์ทั่วไป คณะครุศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

พิรภัทร ฉัตรพิบูลย์ภูเวียง ท้าวเหิม

สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาครัวเรือนยากจนเชิงรุกด้วยกระบวนการประชาคมที่แบ่งส่วนย่อยในระดับพื้นที่ในการนำเสนอค้นหาครัวเรือนยากจนรายครัว และการนำเสนอข้อค้นพบที่เป็นเสียงสะท้อนจากชุมชนเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืนในพื้นที่อำเภอปากชม จังหวัดเลย โดยมีกลุ่มเป้าหมายคือครัวเรือนยากจน จำนวน 643 ครัวเรือน โดยเป็นการวิจัยแบบผสมผสาน ที่เน้นกระบวนการแบบมีส่วนร่วมของนักวิจัย ชุมชน หน่วยงานท้องถิ่น เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง และแนวคำถามการสนทนากลุ่ม แนวทางการวิเคราะห์ข้อมูล คือ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณจากการสำรวจด้วยแบบสอบถาม ส่วนข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มทำการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา ผลการศึกษาพบว่า ผลการสำรวจครัวเรือนยากจนและศักยภาพทุน 5 มิติ สามารถจัดกลุ่มได้ดังนี้ ระดับที่ 1 อยู่ลำบาก จำนวน 43 ครัวเรือน (ร้อยละ 10.62) ระดับที่ 2 อยู่ยาก จำนวน 83 ครัวเรือน (ร้อยละ 20.49) ระดับที่ 3 พออยู่ได้ จำนวน 264 ครัวเรือน (ร้อยละ 65.19) และระดับที่ 4 อยู่ดี จำนวน 15 ครัวเรือน (ร้อยละ 3.70) เสียงสะท้อนจากชุมชนต่อการแก้ปัญหาความยากจนมีประเด็นที่นำเสนอโดยชุมชนและกลุ่มผู้นำชุมชน ได้แก่ การเปลี่ยนยุทธวิธีการดำรงชีพเพื่อเปลี่ยนสถานะทางสังคมให้หลุดพ้นจากความจน ที่ดินทำกินทุนทางทรัพยากรที่เข้าถึง และความจนต่างที่มา เสียงสะท้อนของชุมชนที่กล่าวนั้นสามารถนำมากำหนดนโยบายในการแก้ปัญหาความยากจน โดยเฉพาะในเรื่องของการพัฒนาศักยภาพของชุมชนในด้านการศึกษา การสร้างเศรษฐกิจฐานรากที่เข้มแข็ง ในด้านการสร้างงาน และการปฏิรูปโครงสร้างในด้านการจัดสรรทรัพยากรที่ดิน ซึ่งเป็นนโยบายที่เจาะจงเฉพาะพื้นที่ที่สามารถลดปัญหาความยากจนได้เอง

คำสำคัญ

การแก้ปัญหาความยากจน, ความยากจนเชิงพื้นที่, จังหวัดเลย

บทนำ

ความยากจนเป็นปัญหาที่มีมานานนับตั้งแต่ก่อนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 1 ทำให้ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาการจัดความยากจนจึงถือเป็นหนึ่งยุทธศาสตร์สำคัญของประเทศ เห็นได้จากยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ.2561-2580) ที่มีเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนประเด็นหนึ่งคือ สังคมต้องไม่มีความยากจนและลดความเหลื่อมล้ำ สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับโลก (Sustainable Development Goals :SDGs) ข้อที่ 1 คือ ยุติความยากจน (No Poverty) จากเป้าหมายดังกล่าวจึงส่งผลเชิงนโยบาย ต่อการวางแผนพัฒนาประเทศในทุกระดับ ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (2560-2564) ซึ่งมียุทธศาสตร์ในการขับเคลื่อนได้แก่ ยุทธศาสตร์ที่ 2 ยุทธศาสตร์การสร้างความเป็นธรรม และลดความเหลื่อมล้ำในสังคม ไปจนถึงยุทธศาสตร์ในระดับจังหวัด อำเภอ และท้องถิ่นที่ต้องการเชื่อมโยงสอดคล้องกัน Program Management Unit on Area Based Development (PMU A), (2023a) ได้อธิบายว่า ความยากจนเปรียบเสมือนเงาที่สิงสถิตอยู่กับประเทศไทยมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน และไม่มีทีท่าจะเลือนรางจางหายไปในอนาคตอันใกล้นี้ สัดส่วนจำนวนประชากรยากจนในสังคมไทย เคยมีสัญญาณการลดลงในช่วงต้นทศวรรษ 2560 แต่กลับเพิ่มจำนวนมากขึ้น เมื่อต้องเผชิญกับการแพร่ระบาดของโควิด-19 ในช่วงปี 2563 เป็นต้นมา จากข้อมูลในสมุดปกขาวการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (อววน.) กับการจัดความยากจนอย่างตรงจุดสู่การสร้าง โอกาส เพื่อความอยู่ดีกินดี โดยกระทรวงอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (อว.) เดือนตุลาคม 2563 ระบุว่า ผลกระทบจากสถานการณ์แพร่ระบาดของโควิด-19 ทำให้จำนวนคนจนไตรมาสที่ 2 ของปี 2563 เพิ่มขึ้นขึ้นแตะระดับ 9.7 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 14.6 ของจำนวนประชากรทั้งหมด ในทำนองเดียวกันข้อมูลร้อยละของคนจน ในแต่ละจังหวัด ปี 2564 โดยสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) รายงานความเข้มข้นของความยากจนสูงสุด 3 จังหวัดแรกของประเทศ โดยจังหวัดปัตตานี มีระดับความเข้มข้นของความยากจนสูงสุด ด้วยสัดส่วนประชากรยากจนร้อยละ 31 ของจำนวนประชากรทั้งจังหวัด หรือคิดเป็นจำนวน 226,170 คน รองลงมาคือ จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีสัดส่วนประชากรยากจนที่ร้อยละ 25 ของจำนวนประชากรทั้งจังหวัด หรือคิดเป็นจำนวน 71,479 คน และจังหวัดกาฬสินธุ์ มีสัดส่วนประชากรยากจนที่ร้อยละ 25 หรือคิดเป็นจำนวน 243,892 คน

รายงานการกระจายตัวของครัวเรือนยากจนประเทศไทย ปี 2564 โดยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีสัดส่วนครัวเรือนยากจน มากที่สุดถึงร้อยละ 42.5 หรือคิดเป็นจำนวน 3.12 ล้านครัวเรือน รองลงมาคือภาคใต้ มีสัดส่วนครัวเรือนยากจน ร้อยละ 24.1 หรือคิดเป็นจำนวน 903,469 ครัวเรือน ขณะที่ภาคเหนือมีสัดส่วนครัวเรือนยากจนมากเป็นอันดับ 3 ที่ร้อยละ 17.3 หรือ คิดเป็นจำนวน 836,721 ครัวเรือน ภาคกลางมีสัดส่วนครัวเรือนยากจนมากเป็นอันดับ 4 ที่ร้อยละ 14.9 หรือคิดเป็นจำนวน 1.29 ล้านครัวเรือน และกรุงเทพมหานครมีสัดส่วนครัวเรือนยากจนต่ำที่สุด คือร้อยละ 1.2 หรือคิดเป็น 37,767 ครัวเรือน ข้อมูลสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติยังบ่งชี้ด้วยว่า โครงสร้างอายุประชากรยากจน มีการกระจุกตัวอยู่ใน 2 ช่วงอายุ คือ ช่วงแรกเกิด - 20 ปีและช่วงอายุ 31 - 60 ปี โดยมีสัดส่วนเท่ากันคือร้อยละ 35 ของจำนวนประชากรยากจนทั้งหมด (Program Management Unit on Area Based Development (PMU A), 2023b) ซึ่งปรากฏการณ์ความยากจนตามโครงสร้างอายุของประชากรนี้ คาดการณ์ว่ามีสาเหตุมาจากอยู่ในช่วงวัยที่ต้องอยู่ในระบบการศึกษาแต่อาจหลุดจากระบบการศึกษา อีก

สาเหตุหนึ่งคาดการณ์ว่าจนในด้านสุขภาพและจนในด้านรายได้ตามมาตรฐานความจำเป็นพื้นฐานของกรมการพัฒนาชุมชน

จังหวัดเลยประกอบไปด้วย 14 อำเภอ ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีจุดเด่นด้านทรัพยากรสูงเพราะเป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่สำคัญของภาคอีสาน อีกทั้งมีลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่เด่นชัดสามารถแบ่งออกเป็นโซนได้ 4 โซน คือ โซนภูเขา ได้แก่ อำเภอด่านซ้าย อำเภอนาแห้ว อำเภอท่าลี่ อำเภอภูเรือ อำเภอภูกระดึง และอำเภอภูหลวง ซึ่งมีลักษณะเด่นคือมีที่ตั้งบนที่สูง เขตอุทยานแห่งชาติ เขตพื้นที่ป่าสงวน เขตป่าอนุรักษ์ มีที่ราบสลับด้วยภูเขาซับซ้อน อากาศหนาวเย็นตลอดทั้งปี โซนแม่น้ำ ได้แก่ อำเภอเชียงคาน อำเภอปากชม ซึ่งมีลักษณะเด่นคือเป็นพื้นที่ติดชายแดนริมแม่น้ำโขง โซนที่ราบ ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอวังสะพุง โซนป่าอนุรักษ์ ได้แก่ อำเภอนาดัง อำเภอเอราวัณ อำเภอผาขาว และอำเภอหนองหิน ซึ่งบางส่วนของพื้นที่เป็นพื้นที่เขตป่าอนุรักษ์ เป็นพื้นที่ราบ ที่ราบลอนคลื่น ความแตกต่างทางพื้นที่จึงส่งผลต่อการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ และส่วนที่สำคัญคือการถือครองที่ดินเพราะบางพื้นที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์แต่มีสิทธิ์ในการใช้ประโยชน์ บางพื้นที่แหล่งน้ำไม่เพียงพอต่อการทำการเกษตร จึงเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาเชิงพื้นที่เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน

นอกจากนี้จากการดำเนินงานโครงการวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำในจังหวัดเลย ในปีงบประมาณ 2564 ข้อมูลครัวเรือนยากจนระดับพื้นที่จังหวัดเลยมีทั้งหมด 14 อำเภอ เป้าหมายการสำรวจ 8,000 ครัวเรือน มีครัวเรือนยากจนที่นำเข้าสู่ระบบทั้งสิ้น 6,918 ครัวเรือน (ร้อยละ 86.47) รวมจำนวนประชากรที่สำรวจทั้งสิ้น 28,212 คน มีแบบสอบถามที่นำเข้าไม่ได้จำนวน 1,082 ครัวเรือน (ร้อยละ 13.53) เนื่องจากมีการโยกย้ายที่อยู่ ปฏิเสธการให้ข้อมูล หรือเจ้าบ้านเสียชีวิต จำนวนสมาชิกในครัวเรือนจังหวัดเลยรวมทั้งสิ้น 28,212 คน โดยสามารถแสดงผลครัวเรือนยากจนรายอำเภอ ข้อมูลจากการค้นหาและสอบถามพบว่า เมื่อพิจารณาจากสัดส่วนประชากรยากจนต่อจำนวนประชากรทั้งหมดในอำเภอสูงที่สุดห้าอันดับแรก ได้แก่ อำเภอท่าลี่ (ร้อยละ 7.13) อำเภอด่านซ้าย (ร้อยละ 6.43) อำเภอปากชม (ร้อยละ 6.10) อำเภอหนองหิน (ร้อยละ 5.33) และอำเภอเชียงคาน (ร้อยละ 5.30) ตามลำดับ หากพิจารณาตามโซนพื้นที่จะพบว่าอำเภอที่มีสัดส่วนประชากรยากจนสูงที่สุดจำแนกตามโซนพื้นที่มีดังนี้ ในโซนแม่น้ำ ได้แก่ อำเภอปากชม (ร้อยละ 6.10) โซนภูเขา ได้แก่ อำเภอท่าลี่ (ร้อยละ 7.13) บริเวณที่ราบ ได้แก่ อำเภอวังสะพุง (ร้อยละ 4.84) และโซนป่าอนุรักษ์ได้แก่อำเภอหนองหิน (ร้อยละ 5.33) ตามลำดับ (Kiatsonchai, et al., 2022) ในส่วนของลักษณะความยากจนนั้นลักษณะของคนจนในจังหวัดเลยนั้น ในภาพรวมการจนในด้านสุขภาพมาเป็นความจนประเภทแรกตามด้วยความจนอันเนื่องมาจากรายได้

จากที่กล่าวมานี้ทำให้ทราบถึงปัญหาความยากจนของประเทศไทยและจำนวนครัวเรือนยากจนของจังหวัดเลย จึงนำมาสู่การสำรวจประชากรในพื้นที่อำเภอปากชม จังหวัดเลย เพื่อจัดลำดับการให้ความช่วยเหลือครัวเรือนยากจนด้วยกระบวนการประชาคมที่ดำเนินการครอบคลุมทุกพื้นที่ ทุกครัวเรือน เพื่อให้เกิดความแม่นยำด้วยการแบ่งเป็นคุ้มหมู่บ้าน และการนำเสนอข้อค้นพบที่เป็นเสียงสะท้อนจากชุมชนกับการแก้ไขปัญหาความยากจนในพื้นที่อำเภอปากชม จังหวัดเลย เพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการตัดสินใจพัฒนาครัวเรือนยากจนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยเลือกพื้นที่อำเภอปากชม จังหวัดเลย ซึ่งมีจำนวนประชากรในอำเภอ 39,542 คน แต่มีครัวเรือนยากจนถึง 643 ครัวเรือน หรือ 2,562 คน ซึ่งคิดเป็นสัดส่วนต่อประชากรแล้วมีสัดส่วนสูงที่สุด คือร้อยละ 6.098 และได้รับการจัดอันดับความยากจนเป็นลำดับที่สามของจังหวัดเลย

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อสำรวจและค้นหาครัวเรือนยากจนเชิงรุกด้วยกระบวนการประชาคม
2. เพื่อนำเสนอข้อค้นพบที่เป็นเสียงสะท้อนจากชุมชนกับการแก้ไขปัญหาความยากจนในพื้นที่อำเภอปากชม จังหวัดเลย

แนวคิดและทฤษฎี

แนวคิดการดำรงชีพที่ยั่งยืน

การดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihoods) หมายถึง การแสดงออกถึงศักยภาพในการต่อสู้หรือรับมือกับความตึงเครียดหรือผลกระทบที่เกิดขึ้น โดยดำรงประสิทธิภาพ ทางเศรษฐกิจ หรือความมั่นคงของระบบนิเวศน์ ทรัพยากรธรรมชาติ และความเสมอภาคในสังคม ซึ่งเป็นการใช้โอกาสการดำรงชีวิตของคนกลุ่มหนึ่ง หรือในอีกความหมายหนึ่งหมายถึงความสามารถของมนุษย์ที่จะมี ชีวิตอยู่และปรับปรุงคุณภาพชีวิตที่ปราศจากการสร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่น ทั้งในปัจจุบันและ อนาคต (Saruno, 2001) โดยกรอบแนวคิดระบบการดำรงชีพแบบยั่งยืน (Sustainable Livelihood Framework: SLF) เป็นการนำเสนอปัจจัยหลักที่จะมีผลกระทบต่อการดำรงชีพของผู้คนและความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องของปัจจัยหลักเหล่านี้ โดยมุ่งหาความเข้าใจในเรื่องศักยภาพของคนในการแปลงสินทรัพย์หรือต้นทุนที่มีอยู่เพื่อผลลัพธ์ในการดำรงชีพที่ดีขึ้น กรอบแนวคิดระบบการดำรงชีพอย่างยั่งยืนมีการระบุทุนหรือสินทรัพย์หลักที่สำคัญไว้ 5 ด้าน ดังนี้

1. ทุนมนุษย์ (Human capital) หมายถึง ทักษะ ความรู้ ความสามารถด้านแรงงาน คุณภาพแรงงาน ศักยภาพการเป็นผู้นำ และความมีสุขภาพดี ที่รวมกันแล้วสามารถส่งเสริมให้คนดำเนินตามกลยุทธ์ในการดำรงชีพที่แตกต่างกันไปได้ และบรรลุถึงเป้าหมายที่วางไว้

2. ทุนทางกายภาพ (Physical capital) หมายถึง โครงสร้างพื้นฐานและสิ่งที่จะสามารถผลิตสิ่งของที่จะสนับสนุน ระบบการดำรงชีพที่ยั่งยืน ซึ่งการที่คนจนขาดการเข้าถึงโครงสร้างหรือบริการบางชนิด จะส่งผลกระทบต่อความยากจนได้

3. ทุนทางการเงิน (Financial capital) หมายถึง เงินทุนที่แต่ละคนใช้เพื่อให้บรรลุเป้าประสงค์ของการดำรงชีพ ซึ่งประกอบด้วย เงินตราหรือเงินสะสมที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ และเงินไหลเวียนรวมถึงเงินทุนซึ่งอาจอยู่ในรูปของเงินออมทั้งเงินสดหรือบัญชีเงินฝากธนาคาร การที่มีเครดิตผ่านสถาบันทางการเงิน และรวมถึงเงินบำนาญ หรือเงินช่วยเหลืออื่น ๆ จากรัฐ หรือเงินที่ส่งจากบุตรหลาน ที่แต่ละคนใช้เพื่อให้บรรลุเป้าประสงค์ของการดำรงชีพ

4. ทุนทางธรรมชาติ (Natural Capital) หมายถึง ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีพ ซึ่งส่วนใหญ่คนจนต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติแวดล้อมที่มีทั้งหมดหรือเกือบทั้งหมดในระบบการดำรงชีพ ซึ่งหากคนจนสามารถเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติได้ ก็สามารถนำทรัพยากรเหล่านั้นมาใช้ในการดำรงชีพ

5. ทุนทางสังคม (Social Capital) หมายถึง กลุ่ม เครือข่าย ประชาสังคม การเป็นสมาชิก ความสัมพันธ์ หน้าที่ในสังคม และภาวะการเป็นผู้นำซึ่งจะช่วยเหลือเพิ่มความไว้วางใจและพลังความสามารถในการร่วมมือกันทางสังคม ต้นทุนทางสังคมนี้เป็นต้นทุนที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงใกล้ชิดที่สุดกับกระบวนการ

เปลี่ยนแปลงในทางโครงสร้าง และมีส่วนสำคัญมากต่อความรู้สึกของคน ในความมีตัวตน มีพวกพ้องและการได้รับการยอมรับทางสังคม

นอกจากนี้แนวคิดการดำรงชีพที่ยั่งยืน (Sustainable Livelihood Framework) เป็นเครื่องมือสำคัญในการทำความเข้าใจพลวัตความยากจนและการพัฒนา โดยเปลี่ยนมุมมองจากการวัดรายได้เพียงอย่างเดียว มาสู่การวิเคราะห์วิถีชีวิตแบบองค์รวม แนวคิดนี้ช่วยให้เข้าใจว่าผู้คนปรับตัวได้อย่างไร ภายใต้ความเปราะบาง และใช้ศักยภาพหรือทุนที่มีอยู่อย่างไรเพื่อความอยู่รอด โดยรากฐานทฤษฎียังคงยึดโยงกับงานของ Chamber and Conway (1991) แต่ในปัจจุบันได้มีการนำมาประยุกต์ใช้กับบริบทใหม่ ๆ อย่างกว้างขวาง องค์ประกอบหลักของแนวคิด (Sustainable Livelihood Framework) กรอบแนวคิดนี้ประกอบด้วย 5 ส่วนหลักสำคัญประกอบด้วย (DFID, 1999)

1. บริบทความเปราะบาง (Vulnerability Context) ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอก เช่น ภัยธรรมชาติ วิกฤตเศรษฐกิจ หรือโรคระบาด

2. ทรัพย์สินเพื่อการดำรงชีพ (Livelihood Assets) หรือทุน 5 ด้าน ได้แก่ 2.1) ทุนมนุษย์ (Human Capital) คือทักษะ ความรู้ และสุขภาพ 2.2) ทุนสังคม (Social Capital) เครือข่าย ความไว้วางใจ 2.3 ทุนธรรมชาติ (Natural Capital) ที่ดิน น้ำ ทรัพยากรชีวภาพ 2.4) ทุนกายภาพ (Physical Capital) โครงสร้างพื้นฐาน ถนน อุปกรณ์ และ 2.5) ทุนการเงิน (Financial Capital) เงินออม หนี้สิน และแหล่งเงินทุน

3. โครงสร้างและกระบวนการ (Structures and Processes) กฎหมาย นโยบายรัฐ และวัฒนธรรม

4. กลยุทธ์การดำรงชีพ (Livelihood Strategies) วิธีการที่ครัวเรือนเลือกใช้เพื่อดำรงชีวิต

5. ผลลัพธ์การดำรงชีพ (Livelihood Outcomes) ความมั่นคงทางรายได้ ความเป็นอยู่ที่ดี และความยั่งยืนของฐานทรัพยากร โดยมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

จากงานวิจัยของ Morse (2025) ได้ทำการทบทวนสถานะของแนวคิด SLF ว่าเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการทำความเข้าใจความยากจนในเชิงลึกแบบองค์รวม แต่ในทางปฏิบัติกลับพบ “ช่องว่าง” (Gap) สำคัญระหว่างทฤษฎีกับการนำไปใช้จริง โดยเฉพาะความล้มเหลวในการเชื่อมโยงการวิเคราะห์ระดับจุลภาคเข้ากับโครงสร้างอำนาจและการเมืองระดับมหภาค ข้อเสนอสำคัญจากงานชิ้นนี้คือ การใช้ SLF ในยุคปัจจุบันจำเป็นต้องก้าวข้ามการมอง “ทุน 5 ด้าน” แบบแยกส่วน แต่ต้องหันมาวิเคราะห์ “พลวัต” (Dynamics) ของการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว เช่น การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อกลยุทธ์การดำรงชีพของผู้คน

เมื่อพิจารณาในบริบทของการแก้ปัญหาความยากจน ซึ่งเป็นโจทย์ใหญ่ของประเทศไทย งานวิจัยในงานวิจัยของ Li et al. (2024) ที่ศึกษาการดำรงชีพอย่างยั่งยืนของเกษตรกรที่หลุดพ้นจากความยากจนจากชุมชนในมณฑลยูนนาน ซึ่งสามารถนำมาเทียบเคียงกับบริบทไทยได้เป็นอย่างดี ผลการศึกษาชี้ชัดว่า ปัจจัยชี้ขาดที่ทำให้ครัวเรือนสามารถถีบตัวออกจากกับดักความยากจนได้สำเร็จ ไม่ใช่เงินทุนตั้งต้นทางเศรษฐกิจ แต่คือ “ทุนมนุษย์” (Human Capital) ที่ได้รับการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นทักษะอาชีพใหม่หรือการศึกษา นอกจากนี้ กลยุทธ์การดำรงชีพที่ประสบความสำเร็จมักเป็นรูปแบบผสมผสาน โดยลดการพึ่งพาภาคเกษตรเพียงอย่างเดียวและหารายได้เสริมนอกภาคเกษตร (Non-farm activities) ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า การพัฒนาคนให้มีศักยภาพในการบริหารจัดการความเสี่ยง คือหัวใจของความยั่งยืนที่แท้จริง มากกว่าการสงเคราะห์ด้วยเม็ดเงินเพียงอย่างเดียว นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยของ Program Management Unit on Area Based Development (PMU A) (2023a) ในพื้นที่ที่มีความซับซ้อนสูงอย่าง

จังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้นำเสนอการประยุกต์ใช้ SLF ในมิติที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ท่ามกลางบริบทความเปราะบางทางความมั่นคงและเศรษฐกิจ ทีมวิจัยพบว่าทุนที่สำคัญที่สุดอาจไม่ใช่สิ่งที่จับต้องได้ แต่เป็นทุนทางจิตวิทยาและทัศนคติ การสร้างแรงบันดาลใจให้คนในชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของ (Ownership) ปัญหาและลูกขึ้นมาจัดการตนเอง ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมที่สอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมมุสลิม เป็นนวัตกรรมทางสังคมที่ช่วยให้เกิดกลุ่มอาชีพที่เข้มแข็ง งานวิจัยนี้ยืนยันว่า ความยั่งยืนในพื้นที่ที่เปราะบางต้องเกิดจากการระเบิดจากข้างใน และการเคารพในทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม และสุดท้ายในงานวิจัยของ (Kitsomcheep and Prommaweek, 2024) ในมิติของสิ่งแวดล้อมและการประกอบอาชีพ ได้สะท้อนภาพการปรับตัวของเกษตรกรไทยในยุค “โลกเดือด” (Global Boiling) งานวิจัยชี้ว่า ความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชนในปัจจุบันผูกติดอยู่กับความสามารถในการบริหารจัดการ “ทุนธรรมชาติ” และ “ทุนกายภาพ” เพื่อรับมือกับความผันผวนของสภาพอากาศ กลุ่มเกษตรกรที่อยู่รอดคือกลุ่มที่มี “ความยืดหยุ่น” (Resilience) สูง สามารถปรับเปลี่ยนสายพันธุ์พืชและเทคโนโลยีการผลิตให้เข้ากับสถานการณ์ รวมถึงการยกระดับสู่การผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม (Green Production) ซึ่งเป็นการตอบสนองต่อความต้องการของตลาดโลกยุคใหม่

แนวคิดเกี่ยวกับประชาคม

แนวคิดเกี่ยวกับประชาคม (Social Community) คือ การรวมกลุ่มของประชาชนที่มีความสนใจร่วมกัน เพื่อปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และร่วมกันแก้ไขปัญหา หรือพัฒนาชุมชน สังคม ของตนเองอย่างเป็นระบบ โดยเน้นการมีส่วนร่วม (Participation) ในการตัดสินใจ และรับผิดชอบร่วมกัน เพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และความอยู่ดีกินดีร่วมกัน การเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนผู้มีส่วนได้เสียในการดำเนินการต่าง ๆ ของภาครัฐ ได้เข้ามามีข้อมูลข่าวสาร ได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นต่อแนวทางการดำเนินการของเจ้าหน้าที่รัฐต่อการตัดสินใจของผู้บริหารส่วนท้องถิ่น ซึ่งรวมไปถึงการมาร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมตัดสินใจ รับผลจากการตัดสินใจ ให้การปรึกษาหารือ และร่วมกันประเมินผลการดำเนินการของหน่วยงานของรัฐ ซึ่งถือเป็นพื้นฐานในวิถีทางประชาธิปไตยที่สำคัญยิ่ง ทั้งนี้การมีส่วนร่วมยังรวมไปถึงการมาร่วมกันแสดงความคิดเห็นแนวทางแก้ไข ปัญหาของชุมชน ออกแบบอนาคตของชุมชนโดยคนในชุมชนเอง ผู้ที่ควรเข้ามาเกี่ยวข้องหรือเข้ามามีส่วนร่วมคือประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ รวมถึงกลุ่มคนที่รวมตัวกันเป็นองค์กรทางสังคมของพลเมืองที่เรียกว่าภาคประชาสังคม (Civil Society) เช่น กลุ่ม ชมรม องค์กร โดยข้อควรพิจารณาที่สำคัญคือผู้เข้ามามีส่วนร่วมนั้นได้ครอบคลุมประชาชนทุกภาคส่วน รวมเพศหญิง เพศชาย เยาวชน ผู้สูงอายุ ผู้ด้อยโอกาส กลุ่มต่าง ๆ (Wasi, 2015)

ความสำคัญของการทำเวทีประชาคม คือการจัดกระบวนการให้ประชาชนในชุมชนได้เข้ามาร่วมกันเพื่อพูดคุย ปรึกษาหารือ และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในรูปของกลุ่มหรือเครือข่ายในประเด็นใดประเด็นหนึ่งโดยมี จุดมุ่งหมายที่แก้ปัญหานั้น ๆ ให้ลุล่วง หรือพัฒนาประเด็นนั้น ๆ ร่วมกัน วิธีการในการทำประชาคมมีหลายวิธีแต่หลักการสำคัญคือ ในกระบวนการหรือวิธีต่าง ๆ นั้นจะต้องมีขั้นตอนที่ชัดเจนที่จัดขึ้นเพื่อให้ได้มาซึ่งความคิดเห็นที่หลากหลายและข้อสรุปของประชาชนหรือคนที่มีส่วนเกี่ยวข้องว่าเขามีความคิดเห็นต่อเรื่องที่จะจัดประชาคมอย่างไร ทั้งนี้เพื่อเป้าหมายสุดท้ายคือ การพัฒนาที่ยั่งยืนที่ประชาชนมีส่วนร่วมและเป็นเจ้าของอย่างแท้จริง

ในงานวิจัยของ Tongsiripaisri et al. (2022) ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของประชาคมในฐานะที่มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างจิตสำนึกและความสามัคคีของคนในชุมชน ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการรวบรวมความคิดเห็นและปัญหา และประสานความร่วมมือระหว่างกลุ่มต่าง ๆ กับเทศบาล จนในที่สุดชุมชนจึงกลายเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ มีการจัดการตนเองอย่างเป็นระบบ มีความรักและความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน ส่งผลให้ชุมชนมีความสงบสุขและมีคุณภาพชีวิตที่ดี เช่นเดียวกับงานวิจัยของ Somsri (2020) ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดประชุมประชาคมชุมชนเพื่อจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น โดยมุ่งประเด็นถึงการที่จะทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นนั้น ต้องมีองค์ประกอบที่มาจากภาพลักษณ์ ความศรัทธาและความเชื่อมั่นในตัวผู้บริหารที่ประชาชนมีความเห็นว่า ผู้บริหารมีนโยบายที่ชัดเจน มีความจริงใจในการแก้ปัญหาให้แก่ท้องถิ่น สามารถสนองความต้องการของหมู่บ้านอย่างจริงจัง ทำงานเพื่อความโปร่งใส และโครงการมีประสิทธิภาพได้มาตรฐาน และนำผลการดำเนินงานแจ้งต่อประชาชนในท้องถิ่นทราบทุกครั้ง

จากงานวิจัยข้างต้นจึงนำมาสู่หลักการของกระบวนการทำประชาคมในงานวิจัยเรื่องนี้ โดยมีหลักการตามแนวคิดของการทำประชาคม แต่มุ่งประเด็นไปที่พื้นที่ขนาดเล็กในระดับคุ้มหมู่บ้าน เพื่อความครอบคลุม ทั่วถึง และเท่าเทียม ที่เปิดโอกาสให้คนทุกคนที่เข้าร่วมในกระบวนการประชาคม ได้แสดงความรู้สึก และความคิดเห็นต่อประเด็นความยากจนอย่างเสรี เท่าเทียม และตรงไปตรงมา เวทีประชาคมจะช่วยกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมระหว่างคนที่มีความรู้หรือปัญหาร่วมกัน โดยใช้เวทีในการสื่อสารเพื่อการรับรู้และเข้าใจในประเด็นปัญหาและช่วยกันผลักดันหรือหาข้อสรุปเป็นแนวทางแก้ไขประเด็นปัญหานั้น

กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทความวิจัยนี้ เกี่ยวข้องกับชุมชนกับการแก้ปัญหาความยากจนในพื้นที่อำเภอปากชม จังหวัดเลย เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยโครงการยกระดับการแก้ไขความยากจนแบบบูรณาการความร่วมมือจังหวัดเลย โดยมีกรอบการดำเนินการวิจัยดังนี้

ระเบียบวิธีวิจัย

บทความวิจัยนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน ที่ประกอบไปด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปริมาณ เน้นกระบวนการแบบมีส่วนร่วมของนักวิจัย ชุมชน หน่วยงานท้องถิ่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจครัวเรือนยากจนเชิงรุกด้วยกระบวนการประชาคมและการนำเสนอข้อค้นพบที่เป็นเสียงสะท้อนจากชุมชนเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืนในระดับพื้นที่อำเภอปากชม จังหวัดเลย โดยแบ่งเป็น 3 ระยะ โดยมีรายละเอียดดังนี้

ระยะแรก การทำประชาคม

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มเป้าหมายคือครัวเรือนยากจนที่มีรายชื่อในระบบ TPMAPI ปี 2565 จำนวน 643 ครัวเรือน จากจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 11,556 ครัวเรือน ในการค้นหาและสอบทานครัวเรือนยากจนที่มีการนำเข้าสู่ข้อมูลจนสู่ระบบ จำแนก (Classify) ประเภทคนจน รวมถึงการนำออกจนที่ได้รับการช่วยเหลือแล้วออกจากระบบ (Add On and Exit) พื้นที่อำเภอปากชม จังหวัดเลย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) ปลายเปิด ใช้สำหรับสัมภาษณ์เดี่ยว กับครัวเรือนยากจนเป้าหมาย และแนวคำถามการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion Guideline) สำหรับการทำประชาคม

การเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล

- 1) คัดกรองรายชื่อครัวเรือนยากจนจากระบบ TPMP ปี 2565 โดยแยกเป็นหมู่บ้าน ตำบล ตามลำดับ
- 2) ประสานความร่วมมือภาคีเครือข่าย กลุ่มผู้นำแต่ละคุ้ม ผู้นำท้องถิ่น เพื่อประชาสัมพันธ์กลุ่มคนจนที่อยู่ในระบบและกลุ่มคนจนนอกระบบที่ตกสำรวจและมีความประสงค์เข้าร่วมโครงการ
- 3) จัดเวทีประชาคม โดยมีครัวเรือนยากจนตามรายชื่อหรือตัวแทน กลุ่มผู้นำชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วย อสม. ตัวแทนชาวบ้าน เป็นต้น การประชาคมเป็นการสัมภาษณ์สถานการณ์ปัจจุบันของครัวเรือนยากจนและจัดลำดับความเดือนร้อน
- 4) ครัวเรือนยากจนจัดลำดับตนเอง ตามสถานะ อยู่ลำบาก อยู่ยาก พออยู่ได้ อยู่ดี พร้อมทั้งให้ผู้เข้าร่วมประชาคมร่วมกันลงมติ แสดงความคิดเห็น รับรองต่อสถานะความยากจนนั้น เมื่อดำเนินการเสร็จแล้วก็เป็กลุ่มครัวเรือนยากจนนอกระบบรายใหม่ที่ตกสำรวจ โดยใช้วิธีการเดียวกับกลุ่มครัวเรือนยากจนรายเก่า
- 5) คณะทำงานนำข้อมูลมาสรุป วิเคราะห์ และคัดกรองจำนวนคนจนทั้งในระบบ นอก ระบบ ตามประเภทของลำดับความยากจน คัดกรองจัดกลุ่มความต้องการช่วยเหลือเร่งด่วน ผ่านบริบททุน 5 ด้าน เพื่อเตรียมข้อมูลคืบข้อมูลให้กับกลุ่มผู้นำชุมชนเป็นการตรวจสอบอีกครั้งและส่งต่อไปหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ความช่วยเหลือต่อไป
- 6) การวิเคราะห์และสถิติที่ใช้ในการนำเสนอข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ และจากการสนทนากลุ่มในกระบวนการทำประชาคม นำเสนอเป็นความเรียงตามรูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ

ระยะที่สอง การสำรวจข้อมูล

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างคือครัวเรือนยากจนที่มีรายชื่อในระบบ TPMP ปี 2565 จำนวน 643 ครัวเรือน จากจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 11,556 ครัวเรือน ในการค้นหาและสอบทานครัวเรือนยากจนที่มีการนำเข้าข้อมูลคนจนสู่ระบบ จำแนก (Classify) ประเภทคนจน รวมถึงการนำออกคนจนที่ได้รับการช่วยเหลือแล้วออกจากระบบ (Add on and Exit) ในพื้นที่อำเภอปากชม จังหวัดเลย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การสำรวจ (survey research) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ แบบสอบถามระบบข้อมูลครัวเรือนยากจนระดับพื้นที่ ตามเกณฑ์ของหน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.) ประกอบด้วย 5 ส่วนดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลสมาชิกในครัวเรือน (ทุนมนุษย์)

ส่วนที่ 2 ข้อมูลด้านกายภาพและสาธารณูปโภคสาธารณูปการ (ทุนกายภาพ)

ส่วนที่ 3 สภาพพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (ทุนการเงิน)

ส่วนที่ 4 ทรัพยากรธรรมชาติ และภัยพิบัติต่างๆ (ทุนธรรมชาติ)

ส่วนที่ 5 การถือฤๅลและระบบรองรับทางสังคม (ทุนทางสังคม)

การเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล

1) ดำเนินการเก็บแบบสอบถามเพิ่มเติม โดยเฉพาะข้อมูลส่วนตัวของครัวเรือนยากจนนอก ระบบเพื่อนำข้อมูลเข้าระบบ โดยได้รับการช่วยเหลือจากกลุ่มผู้นำชุมชนในแต่ละหมู่บ้านในการเก็บ แบบสอบถามและลงพื้นที่สำรวจเพิ่มเติม

2) คณะทำงานนำข้อมูลจากแบบสอบถามมาสรุป วิเคราะห์ และคัดกรองจำนวนคนจนทั้ง ในระบบ นอกกระบบ ตามประเภทของลำดับความยากจน คัดกรองจัดกลุ่มความต้องการช่วยเหลือเร่งด่วน ผ่านบริบททุน 5 ด้าน เพื่อเตรียมข้อมูลคืนข้อมูลให้กับกลุ่มผู้นำชุมชนเป็นการตรวจสอบอีกครั้งและส่ง ต่อให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ความช่วยเหลือต่อไป

3) ส่งต่อข้อมูลครัวเรือนยากจนที่ประสงค์เข้าร่วมโครงการแก๊จนตามแนวคิดโครงการ กล้ายแก๊จนให้กับทีม OM ในการหาแนวทางเพื่อการพัฒนาสร้างอาชีพและส่งต่อให้กับหน่วยงานที่ เกี่ยวข้องในการดำเนินการช่วยเหลือขั้นตอนต่อไป

4) ส่งต่อข้อมูลครัวเรือนยากจนที่ต้องการความช่วยเหลือเร่งด่วน หรือให้ความช่วยเหลือ เป็นพิเศษให้กับหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อร่วมกันให้ความช่วยเหลือเร่งด่วนตามความต้องการจำเป็นพื้นฐาน

5) การวิเคราะห์และสถิติที่ใช้ในการนำเสนอข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณจากการ สํารวจด้วยแบบสอบถามระบบข้อมูลครัวเรือนยากจนระดับพื้นที่ ตามเกณฑ์ของหน่วยบริหารและจัดการ ทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.) โดยใช้สถิติพื้นฐาน ร้อยละ ค่าเฉลี่ย

ระยะที่สาม การคืนข้อมูล

ระยะมุ่งสรุปสถานการณ์ความยากจนและแนวทางในการแก้ปัญหาความยากจน

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มเป้าหมายมี 3 ส่วน คือ

1) ผู้นำชุมชน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ตัวแทนอาสาสมัครสาธารณสุข ประจำหมู่บ้าน จำนวน 6 ตำบล 50 หมู่บ้าน ในพื้นที่อำเภอปากชม จังหวัดเลย

2) หน่วยงานท้องถิ่น ได้แก่ นายกองค์การบริหารส่วนตำบล หรือตัวแทน เจ้าหน้าที่พัฒนา ชุมชนประจำตำบล เจ้าหน้าที่เกษตรตำบล จำนวน 6 ตำบล ในพื้นที่อำเภอปากชม จังหวัดเลย

3) หน่วยงานระดับจังหวัดเลย ได้แก่ ผู้ว่าราชการจังหวัดเลย นายอำเภอปากชม หน่วยงาน เกษตรจังหวัดเลย หน่วยงานพาณิชย์จังหวัดเลย หน่วยงานที่ดินจังหวัดเลย หน่วยงานพัฒนาสังคมและ ความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดเลย หน่วยงานสาธารณสุขจังหวัดเลย หน่วยงานสำนักงานแรงงานจังหวัด เลย ผู้จัดการธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจำนวนครัวเรือนยากจนที่ได้จากการเก็บข้อมูลจากแบบสอบถามรายตำบล และผลการสังเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ด้วยแบบสัมภาษณ์ที่เป็นเสียงสะท้อนจากครัวเรือนยากจน

การเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล

- 1) นำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูลในระยะแรก จากแบบสัมภาษณ์และจากการสนทนากลุ่มในกระบวนการทำประชาคม พร้อมทั้งนำข้อมูลจากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณจากการสำรวจด้วยแบบสอบถามระบบข้อมูลครัวเรือนยากจนระดับพื้นที่ นำมาสังเคราะห์สรุปผลการศึกษารายหมู่บ้าน และเตรียมการนำเสนอในระดับตำบล
- 2) เชิญผู้เกี่ยวข้องเข้าร่วมการคืนข้อมูล และนำเสนอความคิดเห็น แนวทางในการแก้ไขพัฒนา เพื่อยกระดับกลุ่มครัวเรือนยากจน ครัวเรือนเปราะบาง และร่วมกันจัดลำดับความต้องการช่วยเหลือเร่งด่วนร่วมกัน เพื่อส่งต่อข้อมูลให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกันแก้ไขปัญหา โดยเป็นกลุ่มผู้นำชุมชนในระดับหมู่บ้าน และระดับตำบล
- 3) สรุปผลการคืนข้อมูล จัดทำรายงานผลการค้นหาครัวเรือนยากจน จัดลำดับความต้องการช่วยเหลือเร่งด่วน เพื่อส่งมอบให้กับท้องถิ่น และนำเสนอในเวทีระดับอำเภอปากชม และระดับจังหวัดเลย ในลำดับต่อไป
- 4) การวิเคราะห์และสถิติที่ใช้ในการนำเสนอข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลจากกระบวนการคืนข้อมูล นำเสนอเป็นความเรียงตามรูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ พร้อมทั้งจัดทำรายงานวิจัยเพื่อเผยแพร่และส่งมอบหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป

ผลการวิจัย

ผลการค้นหาและสอบทานครัวเรือนยากจน

การค้นหาและสอบทานครัวเรือนยากจนที่มีการนำเข้าสู่ข้อมูลคนจนสู่ระบบ จำแนก (CLASSIFY) ประเภทคนจน รวมถึงการนำออกคนจนที่ได้รับการช่วยเหลือแล้วออกจากระบบ (ADD ON AND EXIT) ในพื้นที่อำเภอปากชม จังหวัดเลย มีข้อค้นพบดังนี้

ผลการสอบทานครัวเรือนยากจนตามรายชื่อที่มีในฐานข้อมูล แพลตฟอร์มจัดความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำระดับจังหวัด (Provincial Poverty Alleviation Operating System : PPAOS) จำนวน 643 คน เมื่อผ่านกระบวนการค้นหาและสอบทานข้อมูลหรือการทำประชาคมแล้วนั้น สามารถสรุปข้อมูลผลการดำเนินงาน ดังนี้

สรุปจำนวนครัวเรือนยากจนตามระดับ ผลปรากฏว่า ครัวเรือนยากจนจากฐานข้อมูล PPAOS (ในระบบ) จำนวน 643 ครัวเรือน แต่ตรวจสอบแล้วคงเหลือครัวเรือนยากจนที่ต้องทำสอบทานสถานะใหม่ จำนวน 636 ครัวเรือน อันเนื่องมาจากมีรายชื่อซ้ำกันจำนวน 7 ครัวเรือน โดยมีนิยามความหมาย ดังนี้ (1) ครัวเรือนอยู่ในระดับอยู่ลำบาก หมายถึง กลุ่มคนที่มีความขาดแคลนปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต ต้องดำเนินการนำเข้าสู่ระบบสวัสดิการโดยเร่งด่วน (2) ครัวเรือนอยู่ในระดับอยู่ยาก หมายถึง กลุ่มที่มีปัจจัยพื้นฐานเพียงพอสำหรับการดำรงชีวิตในแต่ละวัน แต่ต้องเร่งดำเนินการจัดหา

ปัจจัยดำรงชีพ หรือยกระดับความสามารถในการจัดหาปัจจัยดำรงชีพของตนเองให้พออยู่ได้ (3) ครัวเรือนอยู่ในระดับพออยู่ได้ หมายถึง กลุ่มที่มีฐานทุนสำหรับดำรงชีพ แต่ยังไมพที่จะอยู่รอดได้อย่างปลอดภัย หากประสบกับภาวะความแปรปรวนต่างๆ จำเป็นต้องสร้างภูมิคุ้มกันและยกระดับความเป็นอยู่ให้หลุดพ้นจากสภาวะขาดแคลน เปราะบาง และ (4) ครัวเรือนอยู่ในระดับอยู่ดี หมายถึง กลุ่มที่มีภูมิคุ้มกันต่อสภาวะความแปรปรวน ความเสี่ยงต่างๆ ที่เพียงพอในการวางแผนอนาคตของตนเอง ครอบครัวและเป็นฐานทุนในระดับชุมชนได้

ผลการศึกษาพบว่า ครัวเรือนอยู่ในระดับอยู่ลำบาก จำนวน 43 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 10.62 ครัวเรือนอยู่ในระดับอยู่ยาก จำนวน 83 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 20.49 ครัวเรือนอยู่ในระดับพออยู่ได้ จำนวน 264 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 65.19 ครัวเรือนอยู่ในระดับอยู่ดี จำนวน 15 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 3.70 รวมทั้งหมด จำนวน 405 ครัวเรือน ส่วนอีก 231 ครัวเรือนคืออยู่ในกลุ่มที่ไม่จัดเข้าระดับ อันเนื่องมาจากการขอลอนออกจากระบบ ข้อมูลผิดพลาด และไม่สามารถระบุตัวตนได้

ส่วนจำนวนครัวเรือนยากจนที่เพิ่มเติมจากการสำรวจและทำประชาคัม (นอกระบบ) มีจำนวน 504 ครัวเรือน สามารถสรุปได้ว่า ครัวเรือนอยู่ในระดับอยู่ลำบาก จำนวน 155 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 30.75 ครัวเรือนอยู่ในระดับอยู่ยาก จำนวน 164 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 32.54 c]tครัวเรือนอยู่ในระดับพออยู่ได้ จำนวน 185 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 36.71

ผลรวมทั้งหมดของครัวเรือนยากจนในอำเภอปากชม จังหวัดเลย อยู่ที่ 909 ครัวเรือน และมีการสรุปการจำแนกการส่งต่อความช่วยเหลือให้ตรงจุดแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ ซึ่งการส่งต่อความช่วยเหลือครัวเรือนยากจน ครัวเรือนเปราะบาง จะเร่งให้ความช่วยเหลือกลุ่มครัวเรือนที่ได้รับการจัดลำดับเร่งด่วน โดยเฉพาะครัวเรือนที่อยู่ในกลุ่มอยู่ลำบากให้เขาสามารถดำรงชีพต่อไปได้และไม่มีความกังวลอีกต่อไป ขั้นตอนการสรุปและส่งต่อความช่วยเหลือนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะจะช่วยให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องตามการวิจัยในระยะที่สาม ได้วางแผนงานเพื่อให้ความช่วยเหลือได้อย่างตรงจุดและแม่นยำ ข้อมูลการศึกษาช่วยในการประกอบการตัดสินใจในการแก้ไขปัญหาที่ครัวเรือนยากจนกำลังเผชิญอยู่ในชีวิต

การจำแนกครัวเรือนยากจนในระบบเพื่อส่งต่อให้ความช่วยเหลือจำนวน 261 ครัวเรือน จากทั้งหมด 405 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 64.44 ส่วนการจำแนกครัวเรือนยากจนนอกระบบเพื่อส่งต่อให้ความช่วยเหลือจำนวน 485 ครัวเรือน จากทั้งหมด 504 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 96.23 โดยการส่งต่อเพื่อขอความช่วยเหลือจากสำนักงานพัฒนาฝีมือแรงงานเลยมีจำนวนสูงที่สุด อันเนื่องมาจากครัวเรือนยากจนสามารถพัฒนาฝีมือแรงงานและสร้างอาชีพให้เขาได้ ซึ่งในความหมายนี้คือการสร้างอาชีพให้กับสมาชิกในครอบครัวที่นอกเหนือจากโครงการกล้วยแก๋จนที่ทางมหาวิทยาลัยราชภัฏเลยได้ดำเนินการผลักดันสร้างอาชีพให้กับครัวเรือนยากจนที่พอมีสักยภาพในการพัฒนาตนเอง หรือครัวเรือนที่มีที่ดินทำกินแต่ยังขาดเรื่องการสนับสนุนทางการตลาด ซึ่งสอดคล้องกับทุนทางทรัพยากรของท้องถิ่น เพื่อให้ตรงตามความต้องการ จึงจำเป็นต้องมีการทำงานร่วมกันเพื่อให้เกิดผลดีต่อโครงการวิจัยและชุมชน นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์อีกหน่วยงานหนึ่งที่เป็นหน่วยงานร่วมสนับสนุนที่สำคัญ อันเนื่องมาจากบางครัวเรือนยากจนไม่สามารถประกอบอาชีพได้แล้วจากศักยภาพของร่างกายและสุขภาพจึงจำเป็นต้องอยู่ภายใต้การดูแลของหน่วยงานพัฒนาสังคมฯ ในด้านความเป็นอยู่และสุขภาพครัวเรือน เป็นต้น

จากการวิเคราะห์ดังกล่าว เพื่อให้กลุ่มครัวเรือนยากจนได้มีการส่งเสริมทั้งด้านทุนธรรมชาติ ทุนสังคม และทุนเศรษฐกิจ โดยอาศัยทุนมนุษย์ และทุนกายภาพภายในชุมชน ให้มีการยกระดับเพิ่มสูงขึ้น

ซึ่งจากข้อมูลพื้นฐานพบว่า ในอำเภอปากชมมีการใช้ประโยชน์จากกล้วย โดยส่วนใหญ่เป็นกล้วย ที่เกิดตามธรรมชาติจากพื้นที่ป่าชุมชน ซึ่งมีอยู่ จำนวน 17 พื้นที่ กระจายอยู่ใน 6 ตำบล โดยกล้วยเป็นพืชที่ปลูกง่าย โตเร็ว และสามารถนำทุกส่วนมาใช้ประโยชน์ได้ ภาครัฐและเอกชน จึงได้มีนโยบายส่งเสริมการปลูกในหลายพื้นที่ ยกตัวอย่างเช่น จังหวัดเลยกำหนดให้การเกษตรเป็นหนึ่งในเสาหลักการพัฒนา ภายใต้แผนพัฒนาจังหวัดเลย 5 ปี (พ.ศ. 2566 – 2570) ฉบับทบทวนปี 2568 โดยกล้วยเป็นหนึ่งในพืชเศรษฐกิจสำคัญ โดยส่งเสริมการผลิตกล้วยที่มีคุณภาพ เป็นที่ต้องการของตลาด พัฒนาผลิตภัณฑ์กล้วยให้มีมูลค่าสูง แก้ปัญหาภาวะเปียกที่เป็นอุปสรรค ต่อการประกอบธุรกิจเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์จากกล้วย ส่งเสริมด้านการตลาดทั้งภายในและภายนอกประเทศ และส่งเสริมการปลูกกล้วย เพื่อการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่น การอนุรักษ์ดินและน้ำและการช่วยลดสภาวะโลกร้อน สอดคล้องกับแผนพัฒนาจังหวัดเลย ประจำปี พ.ศ. 2561 - 2565 ประเด็นการพัฒนาที่ 1 : การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ควบคู่กับการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประเด็นการพัฒนาที่ 2 : ส่งเสริมและพัฒนาประสิทธิภาพการผลิต และสร้างมูลค่าเพิ่มสินค้าเกษตร และประเด็นการพัฒนาที่ 3 : การส่งเสริมและสนับสนุนเทคโนโลยีหรือนวัตกรรมการผลิตและการบริการเชิงสร้างสรรค์ (National Statistical Office Loei, 2020)

ผลการศึกษาเสียงสะท้อนจากชุมชนกับการแก้ปัญหาความยากจนในพื้นที่อำเภอปากชม จังหวัดเลย

สิ่งสำคัญของงานวิจัยเชิงพื้นที่ประการหนึ่งนั่นคือข้อค้นพบหรือเสียงสะท้อนของชุมชนที่ได้จากชุมชน จากชาวบ้าน ทั้งจากการสังเกต การพูดคุย หรือการไต่ถามในภาษาท้องถิ่น ซึ่งเป็นภาพสะท้อนให้เห็นข้อมูลเชิงลึกในพื้นที่ ๆ แตกต่างกันไป ด้วยความอ่อนคลาย ความเป็นกันเอง และภาพการพูดคุยเช่นนี้เอง โดยในการลงพื้นที่เพื่อสอบถามข้อมูลครัวเรือนยากจนนั้น นอกจากการทำประชาคม ยังมีการพูดคุยร่วมกันเป็นกลุ่มย่อย จึงทำให้ทราบข้อเท็จจริงที่สัมพันธ์กับความจนที่เกิดขึ้นดังต่อไปนี้

ผู้ผลิ เมืองนอก และเมืองกรุง ยุทธวิธีการดำรงชีพโดยการเปลี่ยนสถานะทางสังคมเพื่อการหลุดพ้น

หลายหมู่บ้านมีค่านิยมการหลุดพ้นจากความจนโดยการสนับสนุนทางอ้อมให้ลูกหลานมีครอบครัวกับคนต่างชาติ หรือการไปทำงานที่ต่างประเทศ หรือการไปทำงานในเมืองกรุง เพราะมองว่ามีรายได้มากกว่าทำไร่ทำนาอยู่บ้านนอก โดยเราจะเห็นความแตกต่างของชนชั้นทางสังคมในชนบทจากบ้านเรือนปูน รถยนต์ และการแต่งกาย จนถึงขั้นส่งผลต่อทางเลือกของชุมชน ที่เรียกว่าความสบาย นอกจากนี้ในหลายหมู่บ้านยังสนับสนุนให้ลูกหลานทำงานในเมืองกรุงทั้งเมืองใหญ่ในภูมิภาคและเมืองหลวงของประเทศ แม้ว่าจะเป็นงานลูกจ้าง รับจ้าง สาวโรงงานก็ตาม เพราะมีรายได้แน่นอน ที่แน่นอนกว่าราคาผลผลิตทางการเกษตร และทางเลือกของครัวเรือนที่ไม่มีที่ดินทำกิน สิ่งที่ตามมาคือครัวเรือนยากจนเป็นคนเฒ่าคนแก่ที่ลูกหลานไปทำงานหาเลี้ยงชีพนอกพื้นที่นั่นเอง

ที่ดินทำกินทุนทางทรัพยากรที่เข้าไม่ถึง

หลายครัวเรือนของกลุ่มคนจนทั้งรายเก่าและรายใหม่ ไม่มีที่ดินทำกิน เมื่อไม่มีที่ดินทำกิน จึงทำให้ไม่มีทางเลือกของอาชีพนอกจากรับจ้างทั่วไป เช่าที่ดินทำกินโดยการจ่ายค่าเช่าเป็นผลผลิต ทำไปก็ไม่คุ้ม ผลตอบแทนเหลือน้อย ลูกหลานไม่ได้เรียนหนังสือ หรือเรียนแค่พออ่านออกเขียนได้ เพราะ

ผู้ปกครองไม่มีเงินสนับสนุนการศึกษาแม้ว่าจะมีนโยบายเรียนฟรีก็ตาม และเมื่อเรียนจบก็ต้องมาทำงานรับจ้าง ทำไร่นา ยังไงก็ล้มตาอาปากเพื่อหลุดพ้นจากความจนไม่ได้ นี่คือเสียงสะท้อนของคนจน

ความจนต่างที่มา

เสียงสะท้อนจากกลุ่มผู้นำชุมชนในเวทีระดมความคิด กลุ่มคนจนในอำเภอปากชมมี 2 รูปแบบ นั่นคือ จนโดยกำเนิดเพราะไม่มีที่ดินทำกิน ไม่มีเงินทุน ไม่มีการศึกษาในระดับเอาตัวรอด จึงทำให้ยากจนต้องดิ้นรนในทุกด้านของชีวิต ต้องลุ้นในทุกวัน เพื่อให้มีค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าข่าวสาร ค่าอาหาร และเงินออมอนาคต ส่วนจนโดยสันดานอันเนื่องมาจากหลายครัวเรือนยากจนแบบไม่พิน จนแบบจนแล้วจนอีก เพราะความขี้เกียจ การพนัน และยาเสพติด ต่อให้มีงาน มีอาชีพ มีโครงการพัฒนา ก็ไม่สามารถช่วยเหลือกลุ่มครัวเรือนยากจนกลุ่มนี้ได้ และยังคงติดกับดักความจนต่อไป นอกจากนี้เสียงสะท้อนจากกลุ่มผู้นำชุมชนในเวทีระดมความคิดที่สำคัญอีกเรื่อง ในประเด็นว่าจากนิยามครัวเรือนยากจนที่เรานำไปจัดลำดับนั้นมันเป็นการขี้ความจนของเขา โดยที่เจ้าตัวอาจไม่ได้รู้สึกเลยด้วยซ้ำว่าเขาเดือดร้อนเพราะความเดือดร้อนแต่ละคนไม่เท่ากัน การอยู่ลำบาก อยู่ยาก พออยู่ได้ หรืออยู่ดี ที่วางแผนไปนั้นกลับกลายเป็นการตอกย้ำความจนแบบไม่รู้ตัว เพราะชาวบ้านมองว่ามีกินมีใช้ไปวัน ๆ คือมันก็ดีแล้ว ไม่ได้เดือดร้อน ถึงแม้ว่าทางคณะดำเนินงานจะเปลี่ยนคำจากกลุ่มคนจน เป็น กลุ่มคนเดือนร้อน แล้วก็ตาม แต่กลุ่มที่บอกว่าตนเองจนกลับย้อนแย้งจากความเป็นจริง จึงทำให้ครัวเรือนยากจนจริงบางส่วนไม่ได้เข้าร่วมโครงการ ไม่ให้ข้อมูล และไม่สนใจ เพราะมองว่าแก้ปัญหาไม่ได้จริง ไม่เสียเวลาเพราะเวลาเป็นเงินเป็นทอง

จากโมทัศน์ความยากจนของทาลี ... “แววดาที่ท้อแท้ น้ำเสียงที่สยบยอมต่อโอกาสและความจน” ... สุ่มโนทัศน์ความยากจนของปากชม ... “เฮ็ดอยู่ แต่บ่พอกิน” ... คือสิ่งที่เราไม่สามารถปฏิเสธชาวบ้านได้เลย อันเนื่องมาจากทุกครัวเรือนมีอาชีพเป็นของตนเอง เช่น ทำไร่นา ปลูกข้าว ปลูกสวน รับจ้างทั่วไป ตามความถนัดที่เขาสามารถประกอบกิจกรรมได้ หรือตามแต่ทุนที่เขา มี แต่ผลลัพธ์ที่ได้คือรายได้ไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ซึ่งชาวบ้านทั้งกลุ่มครัวเรือนยากจนและไม่ยากจนให้ข้อมูลไปในทิศทางเดียวกันว่าความจนส่วนหนึ่งมาจากราคาผลผลิตที่ตกต่ำไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดก็ตามที่ส่งผลให้ต้นทุนการผลิตสูง ทั้งเมล็ดพันธุ์ สารเคมีทางการเกษตร จึงกลายเป็นวงจรที่ต้นทุนสูง กำไรต่ำ การจ้างงานในชุมชนที่มีค่าแรงราคาถูกไม่สัมพันธ์กับงานที่ทำ โดยการตกลงว่าจ้างแรงงานที่ในราคาค่าตอบแทนวันละ 200-300 บาท ซึ่งค่าตอบแทนจำนวนนี้ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพแม้ว่าจะอยู่ในชนบทก็ตาม เพราะต้นทุนของข้าวสาร อาหารแห้ง มีราคาสูงขึ้นตามปัจจัยทางเศรษฐศาสตร์ อีกทั้งค่าตอบแทนจำนวนนี้ต้องเลี้ยงดูทั้งครอบครัว หากมีลูกในวัยเรียนส่งผลให้รายได้ไม่เพียงพอมากกว่าเดิม ดังนั้นชาวบ้านทุกครัวเรือนดิ้นรนเพื่อให้หลุดพ้นจากความจนแต่การดิ้นรนนี้ไม่สามารถสะบัดความจนออกจากครัวเรือนได้เช่นกัน

สรุปและอภิปรายผล

“ยากจน เจ็บไข้ และไม่รู้อะไร” คือบทสรุปของเสียงสะท้อนจากวาทกรรมการพัฒนาแก้ปัญหาความจนของประชาชนในพื้นที่อำเภอปากชม คณะทำงานค้นพบเสียงสะท้อนจากชาวบ้าน ครัวเรือนยากจน ที่ฝากความหวังที่จะหลุดพ้นจากความจนเพียงแค่มียาสูบกินอ้อมท้อง มีเงินไปหาหมอรักษาโรคภัยไข้เจ็บ มี

โอกาสได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารจากรัฐ และได้รับสิทธิจากโอกาสอื่นอย่างทั่วถึงและชัดเจน จากบทสรุปนี้ แสดงถึงสถานะความยากจนและความด้อยโอกาสทางสังคม

เมื่อนำวาทกรรม ยากจน เจ็บไข้ และไม่รู้ มาพิจารณาผ่านบริบทของอำเภอปากชม ผลปรากฏว่าไม่สามารถเหมารวมได้ทั้งหมด เพราะเมื่อได้ทำการศึกษาทุกพื้นที่ที่ครอบคลุมทั้งอำเภอแล้วปรากฏว่ามากกว่าครึ่งของพื้นที่ศึกษา ชุมชนได้ยกระดับตนเองก้าวข้ามวาทกรรมนั้นมาแล้วและกลายเป็นผู้ประกอบการขนาดเล็ก เกษตรกรที่มีรายได้เลี้ยงครอบครัว หรืออาชีพอื่นที่สร้างรายได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืนในประเด็นกลยุทธ์การดำรงชีพ (Livelihood Strategies) ซึ่งเป็นวิธีการที่ครัวเรือนเลือกใช้เพื่อดำรงชีวิตและผลลัพธ์การดำรงชีพ (Livelihood Outcomes) ตามทัศนะของ Chamber and Conway (1991) ซึ่งคือความมั่นคงทางรายได้ ความเป็นอยู่ที่ดี และความยั่งยืนของฐานทรัพยากร

ความแตกต่างจากงานศึกษาข้างต้น คือในพื้นที่อำเภอปากชมได้ค้นพบบางครัวเรือนที่ยังไม่สามารถลืมตาอ้าปากได้และอยู่ไปเพื่อรอวันหมดสิ้นอายุขัยถึงจะหมดสิ้นความทุกข์เข็ญนี้ ดังนั้นครัวเรือนยากจนในพื้นที่อำเภอปากชมที่ยังไม่สามารถลืมตาอ้าปากได้ อาจเรียกว่าจนเข้ากระดูกก็ไม่เกินจริงเสียทีเดียว นั่นคือ ความยากจนมาจากความไม่รู้หนังสือ ไม่รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง เข้าไม่ถึงการจ้างงานที่ดินทำกิน และความเจ็บป่วยจากการทำงานหนัก จากการไม่ดูแลร่างกายจนนำมาสู่ความเจ็บป่วยที่ยากลำบากต่อการรักษาของกลุ่มคนเปราะบาง และอีกประเด็นที่น่าสนใจคือในพื้นที่อำเภอปากชมมีทั้งจนแท้และจนเทียม และเมื่อพิจารณาผลการสอบทานและแบ่งครัวเรือนที่เดือดร้อนออกเป็น 4 กลุ่มตามระเบียบวิธีวิจัยพบว่า สถานะครัวเรือนยากจนที่อยู่ลำบากมีถึง 198 ครัวเรือน และส่งต่อความยากจนถึงลูกหลาน ซึ่งถือว่าเป็นจำนวนที่สูงมากเมื่อเทียบกับสถานะระดับอื่น เมื่อนำมาวิเคราะห์ร่วมกับแนวคิดการดำรงชีพที่ยั่งยืน (Sustainable Livelihoods) ตามทัศนะของ Chamber and Conway (1991) ปรากฏว่าความยากจนของพื้นที่ปากชมมีส่วนสำคัญที่สัมพันธ์กับบริบทความเปราะบาง (Vulnerability Context) ทั้งจากภัยธรรมชาติ วิกฤตเศรษฐกิจ หรือโรคระบาดโควิดที่ทำให้เศรษฐกิจชุมชนได้รับผลกระทบเป็นวงกว้าง และทุนที่ชาวบ้านในพื้นที่อำเภอปากชมนำมาใช้มากที่สุด คือ ทุนมนุษย์ (Human Capital) ครอบคลุมทักษะ ความรู้ ในการประกอบอาชีพทั้งการปลูกกล้วยตามยุทธศาสตร์ของจังหวัดเลย การทำสวนยาง และการทำเกษตรกรรมอื่นๆ ที่ทุกครัวเรือนมีทักษะ มีความรู้ แต่ขาดทุนสังคม (Social Capital) ในเรื่องของเครือข่ายการเกษตรและการตลาด ส่วนทุนธรรมชาติ (Natural Capital) ยังไม่สามารถเข้าถึงได้ส่วนหนึ่ง เป็นผลเนื่องมาจากที่ดินทำกินไม่มีเอกสารสิทธิ์ อีกส่วนหนึ่งไม่มีสิทธิ์ครอบครองจึงไม่มีต้นทุนในการผลักดันตนเองเช่นครัวเรือนอื่น และนอกจากนี้ยังขาดอีกหนึ่งปัจจัยที่สำคัญคือ ทุนการเงิน (Financial Capital) ที่ครัวเรือนยากจนไม่สามารถเข้าถึงเงินออม แหล่งเงินทุน และหลักประกันทางการเงินได้ จึงทำให้เห็นความแตกต่างกับงานวิจัยของ Li et al. (2024) ที่ชี้ชัดว่า ปัจจัยชี้ขาดที่ทำให้ครัวเรือนสามารถถีบตัวออกจากกับดักความยากจนได้สำเร็จ ไม่ใช่เงินทุนตั้งต้นทางเศรษฐกิจ แต่คือทุนมนุษย์ (Human Capital)

ในงานการค้นหาคครัวเรือนยากจนแบบตรงจุดและแม่นยำยังพิจารณาไปในทิศทางเดียวกับ Sutivong et al. (2010) เพราะงานวิจัยครั้งนี้ให้ข้อค้นพบที่น่าสนใจเกี่ยวกับประเด็นความยากจนของชุมชนท้องถิ่น โดยพบว่า คนในชุมชนมีมุมมองเกี่ยวกับปัญหาความยากจนในหลายมิติ ทั้งมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งก็สอดคล้องกับแนวคิดการดำรงชีพที่ยั่งยืน (Sustainable Livelihoods) ตามทัศนะของ Kitsomcheep and Prommawee (2024) ในมิติของ

สิ่งแวดล้อมและการประกอบอาชีพ เพราะสาเหตุที่สำคัญคือชุมชนท้องถิ่นขาดการมีส่วนร่วมในการร่วมตัดสินใจกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นด้วยตนเอง อีกทั้งยังขาดข้อมูลของชุมชนในการกำหนดแผนพัฒนาระดับตำบล รวมไปถึงความเคยชินของคนในชุมชนที่เคยชินกับการรอคอยให้มีหน่วยงานช่วยเหลือจากภายนอกชุมชน ปัจจัยเหล่านี้ได้นำมาสู่ปัญหาหนี้สิน การจัดสวัสดิการชุมชน และการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น สำหรับแนวทางการสร้างความร่วมมือในการแก้ปัญหาความยากจนจากงานวิจัยครั้งนี้พบว่า มีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน 3 ภาคส่วน ได้แก่ ชุมชนท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือเทศบาล และภาควิชาการในท้องถิ่น ผ่านกระบวนการจัดทำข้อมูลของชุมชน นำไปสู่การแก้ไขปัญหาความยากจนที่เกิดจากการจัดการตนเองของชุมชนซึ่งจะส่งผลต่อเนื่องไปสู่การสร้างเสริมเข้มแข็งของชุมชนในระดับตำบล

นอกจากนี้ผลการลงพื้นที่ศึกษาอำเภอบางคนทีเพื่อค้นหาครัวเรือนยากจนยังพบว่า การทำประชาคมในระดับหมู่บ้านทำให้ทราบข้อดีหรือจุดเด่น คือความสามัคคีของคณะกรรมการหมู่บ้าน การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับลูกบ้าน การกล้าแสดงความคิดเห็น การแสดงออกถึงสิ่งที่ครัวเรือนกำลังเผชิญอยู่ และในทางตรงข้ามค้นพบจุดอ่อนที่สำคัญคือความเกรงใจซึ่งกันและกันระหว่างเพื่อนบ้านและกลุ่มผู้นำ จึงส่งผลต่อการให้ข้อมูลที่ตรงไปตรงมา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Chandsoda et al. (2018) หรือในงานวิจัยของ Moosikajaroen (2021) และในงานวิจัยของ Khetsit and Laochankham (2020) ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนควรใช้แนวทางการทำประชาคม ส่งผลต่อการมีเป้าหมายร่วมกันคือความต้องการพัฒนาชุมชนของตนเอง ซึ่งพบว่ามีทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับครัวเรือนที่ทำให้เกิดกิจกรรมการพัฒนาและความเข้มแข็งในชุมชน ถือเป็นพื้นฐานในการพัฒนาชุมชนไปสู่ความยั่งยืนทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และด้านสิ่งแวดล้อม โดยได้แสดงให้เห็นถึงข้อดีของการทำประชาคมนั้นคือการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาในชุมชน การวางแผนพัฒนาชุมชน จนมีการกำหนดข้อตกลงร่วมกัน ที่นำไปสู่การบรรลุไว้ในแผนการพัฒนานั้นเอง ซึ่งจากการวิเคราะห์ผลการทำประชาคมตามแนวทางการวิจัยนี้สอดคล้องกับการทำประชาคมที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม อันเนื่องมาจากมีหลักการที่สัมพันธ์กัน คือเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน แต่ต่างกันในระดับขนาดของพื้นที่และกลุ่มคน เพราะงานวิจัยนี้ทำประชาคมในระดับหมู่บ้าน จึงเรียกว่าการทำประชาคมเพราะมีความต้องการให้ชาวบ้านทุกครัวเรือนเข้าร่วมกิจกรรมอย่างทั่วถึงและรับรู้ข้อมูลพร้อมกันนั่นเอง แม้ว่าครัวเรือนในหมู่บ้านอาจจะไม่กล้าแสดงออกทางความคิดเห็นแต่เป็นจุดเริ่มต้นในการสัมภาษณ์ครัวเรือนที่เป็นไปตามเกณฑ์ของงานวิจัยเพื่อให้ได้ข้อมูลที่แม่นยำตรงจุดเพิ่มขึ้นนั่นเอง

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้พบข้อจำกัดเกี่ยวกับชุมชนมีความคิดว่าโครงการยกระดับแก้ปัญหาความยากจนนี้ไม่สามารถตอบโจทย์ชีวิตของชุมชนได้ เพราะโครงการที่นักวิจัยนำเข้ามาช่วยแก้ปัญหาความยากจนและแนวคิดของโครงการวิจัยนี้ยังไม่สามารถให้รายได้หรือผลตอบแทนที่แน่นอน เพราะชุมชนมีความคิดเห็นว่าถ้าวันใดไม่มีการจ้างงานตามโครงการ มันคือสิ่งบ่งชี้ว่าวันนี้เขาจะไม่ได้เงิน จึงควรนำเสนอเป็นข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไปและเสนอแนะเป็นข้อจำกัดในงานวิจัยนี้

นอกจากนั้น การวิจัยนี้ยังพบข้อจำกัดเกี่ยวกับชุมชนที่มีความคิดว่าความต้องการของกลุ่มครัวเรือนยากจนมุ่งประเด็นไปที่ปัจจัยยังชีพพื้นฐาน เช่น ข้าวสาร อาหารแห้ง ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย

เงิน เพราะเป็นสิ่งที่จับต้องได้ ได้รับในทันทีทันใด และเป็นสิ่งที่ต้องการมากกว่าอาชีพที่ยังมองไม่เห็น
ผลลัพธ์ที่จะพบในอนาคต

References

- Chambers, R., & Conway, G. R. (1991). *Sustainable rural livelihoods: Practical concepts for the 21st century* (IDS Discussion Paper 296). Institute of Development Studies.
- Chandsoda, S., Thammacharo, S., Smacharo, S., & Udomchokenamon, S. (2018). *Village community through in-depth people's participation for transparency in local development*. Buddhist Research Institute, Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (In Thai)
- Department for International Development (DFID). (1999). *Sustainable livelihoods guidance sheets*.
- Kitsomcheep, K., & Prommawee, K. (2024). *Guidelines for sustainable community enterprise development: A case study of the fruit tree development group for export, Don Faek Subdistrict, Nakhon Chai Si District, Nakhon Pathom Province* (Master's thesis, Ramkhamhaeng University, Thailand).
https://islocal.ru.ac.th/images/is_pdf/is_67/6614880021.pdf (In Thai)
- Khetsit, T., & Laochankham, S. (2020). Conditions and characteristics of community engagement according to participation guidelines and legal principles of Khon Kaen Municipality. *Suan Dusit Graduate School Academic Journal*, 16(1), 49–64. (In Thai)
- Kiatsonchai, S., et al. (2022). *Research report on accurate poverty alleviation in Loei Province*. Loei Rajabhat University. (In Thai)
- Li, X., Premprasit, R., Mee Udon, F., & Rattanaprathum, N. (2024). Sustainable livelihood of out-of-poverty farming households: A case study in Yunnan Province, China. *Research Community and Social Development Journal*, 18(2), 212–231. <https://doi.org/10.14456/nrru-rdi.2024.13>
- Moosikajaroen, T. (2021). Phadam watershed forest conservation group and partnerships in community sustainable development. *Silpakorn University Journal*, 41(2), 51–67. (In Thai)
- Morse, S. (2025). Having faith in the sustainable livelihood approach: A review. *Sustainability*, 17(2), 1–27.
- National Statistical Office Loei. (2020). *Percentage of households classified by key household characteristics and monthly expenditure ranges in 2020*.
<https://shorturl.moj.go.th/601ty> (In Thai)
- Program Management Unit on Area-Based Development (PMU A). (2023a). *Policy proposals for solving poverty problems in Thailand: Fighting poverty through knowledge and partnerships*. (In Thai)
- Program Management Unit on Area-Based Development (PMU A). (2023b). *Innovation in driving poverty alleviation through participatory processes and network partnerships in Krong Pinang District, Yala Province (Final report)*. Office of the National Science and Technology Development Agency (NSTDA). (In Thai)

- Saruno, S. (2001). Research and development of agricultural systems for small-scale farmers. In *Proceedings of the academic seminar on agricultural research and development in the southern region* (February 14–16, 2001, Krabi, Thailand).
- Somsri, M. (2020). Public participation in community forums for municipal development planning in San Pu Loei Municipality, Doi Saket District, Chiang Mai Province. *Journal of Social Sciences and Modern Integrated Sciences*, 1(2), 1–11. (In Thai)
- Sutivong, S., et al. (2010). *Collaborative project on poverty alleviation, social development, and well-being in Uthai Thani Province*. The Thailand Research Fund. (In Thai)
- The Community Development Department. (2020). *Targeted human development information management system: TPMAP for community development management*.
<https://www.cdd.go.th/wp-content/uploads/sites/110/2020/04/0405-6-v0955.rar> (In Thai)
- Tongsiripaisri, R., Srisorn, W., & Chayanon, S. (2022). Roles, characteristics, and components of community development in Pathum Thani Municipality, Pathum Thani Province. *The Journal of Sirindhornparithat*, 23(1), 330–336. (In Thai)
- Wasi, P. (2015). *The concept of community*.
http://www.elearning.msu.ac.th/opencourse/0701501/Unit01/un01_07.htm